

Mindannyian kudarcot vallottak

■ BŰNELKÖVETŐ GYERMEKKORÚAK HÁNYÓDÁSA A GYERMEKVÉDELEM LABIRINTUSÁBAN

A gyermekkorúak által elkövetett bűncselekmények száma Magyarországon 1995 óta folyamatosan nő, ennek ellenére még mindig nincsenek megteremtve a hatékony gyermekvédelmi program feltételei. Jobb megoldás híján a gyerekkorban lévő elkövetőket átmenetileg egy különleges gyermekotthon nevű intézménybe ömlesztik a beilleszkedési, magatartási zavarokkal küzdő, a tartósan beteg, fogyatékos és drogfüggő gyerekekkel együtt, életkor vagy probléma szerinti megkülönböztetés nélkül.

Ilyen intézetből is csak három van az országban. A problémás gyerekek megfelelő ellátása elbukik az egyes szervezetek pénzihiányán és az intézetek telítettségén – a hatékony lépések helyett marad a gyerekekkel való sokéves sakkjátszma, amelyben a visszaesési mutatók alapján újra a gyerek veszít.

■ ZSUZSA

„Vasárnap mentem el szökésbe. Belőttem magam heroinnal, elég rossz állapotba kerültem. Betörtem egy házba, hogy keressek valami fegyvert, találtam egy öngyújtót, ami olyan volt, mint egy pisztoly. Visszamentem az intézetbe és nagyon be voltam állva. Megfenyegettem a nevelőt, de ezt csak mesélték, én nem emlékszem. A nevelő, az Ica néni felszaladt az emeletre és magára zárta az ajtót, én közben felmentem a másodikra és betelereltem a lányokat egy szobába. Kínálgattam nekik a heroint, megmutattam, hogy kell belőni magunkat, de aztán már láttam is a rendőrautókat. Kikiabáltam, hogy takarodjanak, különben mindenkit lelövök. A lányok beijedtek, mert az egyiknek a fejéhez tartottam a pisztolyt. De a rendőrök kicsavarták a kezemből, bilincset tettek rám, bevitték a szanatóriumba, injekciókat kaptam. Másnap a rendőrök bevitték a fogdába 72 órára, nem kaptam gyógyszert, nem tudtam aludni. Aztán volt tárgyalás, nem voltam magamnál, elvittek végül előzetesbe, Rákospalotára. Ott nekimentem egy nevelőnek, meg betörtem egy ablaküveget. Három hét után visszavittek az intézetbe, de onnan megint elküldtek szanatóriumba. Meg akartam szökni, sokat sirtam, aztán lejárt a kezelési idő egy hét után, és elvittek egy kórházba három hétre. Ott jó voltam, ezért írtak rólam egy jelentést, és így kerültem ide.”

B. Zsuzsa története bizarrnak tűnik, pedig korántsem egyedi módja ez a

különleges gyermekotthonba kerülésnek. A lány az ország egyik lakóotthonának állandó lakója volt. Születésétől kezdve csecsemő-, majd gyermekotthonokban élt. A szülei egyszer próbálták meg visszavenni a családba, de az ott töltött idő Zsuzsa életében mindössze annyi változást jelentett, hogy ekkor szokott rá a heroinra.

„Tizenkét évesen ismertem meg anyámat, aki kipróbáltatta velem az extasyt, jól kikészített. Később elloptam a bátyám tüit is, és azzal lőttem magam.”

Zsuzsa kálváriája tizennégy éves korában ideiglenesen az Esztergomi Különleges Gyermekotthonban ért véget. Ideiglenesen, mert nagykorúvá válásakor valószínűleg az utcára, vagy más, csöppet sem különleges otthonba kerül majd vissza. A különleges gyermekotthonok ugyanis tíz és tizennyolc év közötti gyerekeket foglalkoztatnak, akik számára tizennyolcadik életévük betöltése után nem tudnak utógondozást biztosítani. Ezután a gyerekek javítóintézetbe, lakóotthonba, a valódi, vagy nevelőszülőkhöz, vagy netán az utcára kerülnek. Erről ugyanolyan szakértői csoport dönt, mint amilyen korábban a felvételéről is döntött.

Szakértők, intézetek, intézmények, bizottságok, felügyelők és még számtalan szervezet és pozíció létezik a gyermekvédelem rendszerében. A tényleges meg-

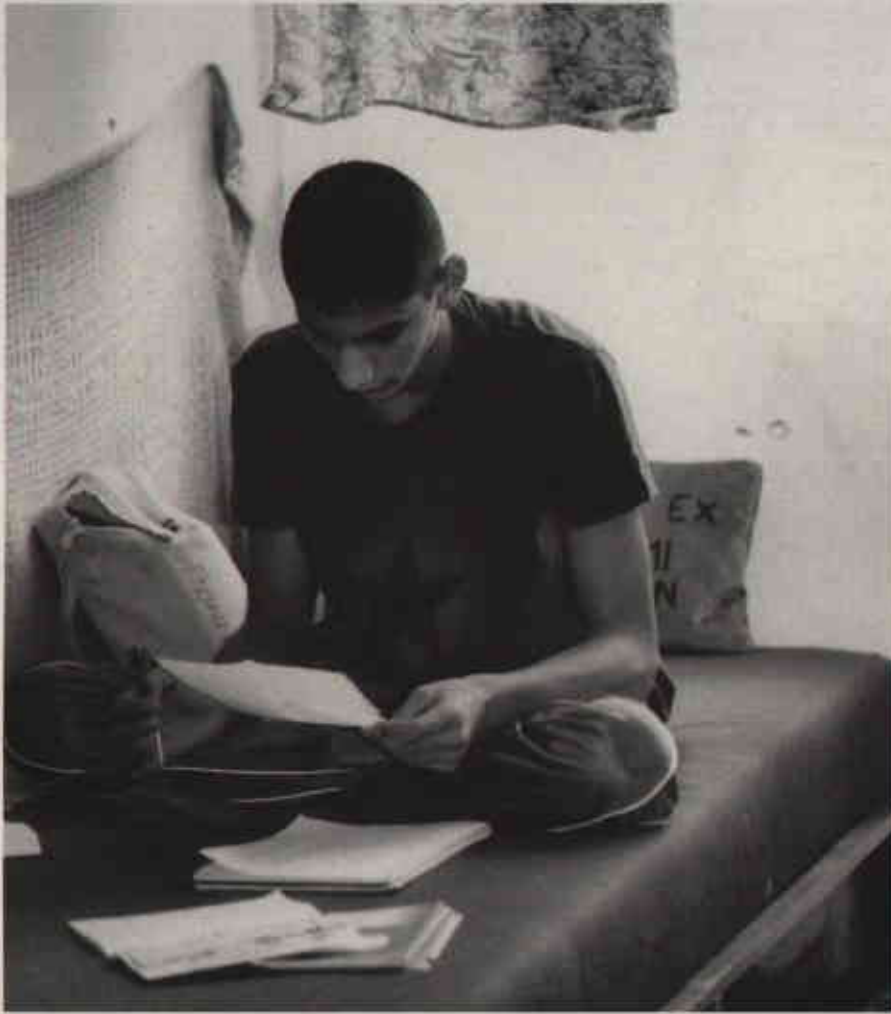

oldás reménye szervezetről szervezetre, felügyelőről intézetre halványul, maga a gyerek pedig elvész ebben a megdöbentő hálózatban. Mindezért pedig az a törvény a felelős, amely eredeti szándékát tekintve rendezni akarta a korábban (állítólag) még kuszább helyzetet.

■ A VÁRVA VÁRT TÖRVÉNY ÚTVESZTŐJE

A gyermekbűnözés azon ritka témák közé tartozik Magyarországon, amiből a rendszerváltás utáni kormányok nem csináltak igazi politikai ügyet. Ez erősen rá is nyomta a bélyegét a magyar gyermekvédelmi politikára. 1997-ben az állam törvényben próbálta rendezni a gyermekvédelmi és gyámügyi igazgatás kérdéseit. A XXXI. törvény értelmében a gyermekkor (0-14 éves korig) büntetést kizáró ok, így a gyermekkorú által elkövetett bűncselekmény jogilag tulajdonképpen olyan, mintha meg sem valósult volna. Ilyenkor a rendőrség nem indíthat büntetőeljárást, viszont meghallgathatja a vélt elkövetőket, úgynevezett „formanélküli” jegyzőkönyvet és környezetanulmányt készíthet, majd köteles átadnia az ügyet a Gyermekjóléti Szolgálatnak és a Gyámhivatalnak. Ha a bűncselekmény súlyosabbnak bizonyul, védelembe vételi eljárás indul: egy családgondozót rendelnek a gyerek mellé, aki készít egy egyéni gondozási tervet. Ő az, aki ki mondja, ki kell-e mozdítani a gyereket a családi környezetből, s ha igen, nevelőszülőkhöz vagy speciális gyermekvédelmi intézménybe menjen-e.

A gyerekkorú bűnelkövetők (amely kategória jogilag tehát nem is létezik, ehelyett a gyerekkorú elkövetőt használják) többsége a családban marad. Az államnak ugyanis nem érdeke a gyerek kiemelése a családi környezetből – mondta Csókay László, a Szociális és Családügyi Minisztérium gyermekvédelmi fő-

osztályvezetője. Ennek több oka van: egyrészt ezzel megbomlik a család egysége (kérdés, hogy valójában nem ez lenne-e a jobb a gyerekeknek), másrészt pénzühiány miatt Magyarországon nincsenek megteremtve egy hatékony nevelési és gyermekvédelmi program feltételei. A gyerek kiemelése és más családoknál vagy intézetekben való elhelyezése pedig hosszú és bonyolult feladat. Ismét született tehát egy törvény, amelynek nem voltak megteremtve a feltételei – vélekedik Csókay.

A fenti helyzetet igazolja: Magyarországon 1999-ben összesen 4133 gyermekkorú elkövetőt tartottak nyilván. Közülük összesen 209-en kerültek gyermekotthonba vagy intézetbe. A többiek nem mozdították ki eredeti környezetükből. Kérdés persze, hogy a kiemelés valóban mikor indokolt, milyen az egyes esetekben a szocializáló minta, és hol van az a határ, ahonnan károsnak kell minősíteni a családi hátteret. Ilyen

irányú vizsgálatokat azonban még nem végeztek, a családgondozó és a szakmai bizottság dönti el a kérdést. Csókay László szerint viszont nem erről van szó: a különleges gyermekotthonok befogadási kapacitása, a férőhelyek rendkívül alacsony száma idézte elő a valójában kényszerű helyzetet. A gyerekkorú elkövetők 75%-a pedig családban nő fel, csupán 7-8%-uk nevelkedett intézetben. A gyerekbűnözés legfőbb kiváltó oka egyértelműen a nem megfelelő családi körülmény, így a legalaposabb vizsgálatot is ezek a körülmények követelnék meg.

■ REKREÁCIÓS ÁLLOMÁS VAGY „BÜNTI”?

A gyerekek kisebb – mondhatni: szerezésebb – része a törvény által felállított bürokrácia útján különleges gyermekotthonokba kerül, ahova más gyerek például súlyos devianciával, magatartás-

zavarral vagy szenvedélybetegséggel kerül. Ezek az intézmények tehát nem tesznek különbséget a tanulászavaros és a gyilkosságot elkövető gyerek között, sőt, a gyerek- és fiatalok között sem. Kifejezetten gyermekkorúak vagy kifejezetten bűncselekményt elkövető gyermekkorúak részére nincs külön intézmény.

2001-ben a Magyarországon élő veszélyeztetett kiskorúak száma 250.000 volt (ez 110.000 veszélyeztetett családot jelent). Közülük 18 ezren kerültek a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatokhoz átmeneti, tartós vagy intézeti nevelésbe. A különleges gyermekotthonokban pedig összesen 173 férőhely van. A veszélyeztetett gyerekek sokkal nagyobb arányának lenne szüksége a védelembe vételre, közülük pedig sokkal több esetben lenne indokolt a különleges gyermekotthonba helyezés. A fenti statisztika nem különbözteti meg a veszélyeztetett kiskorúakat gyermekkorú társaiktól, ilyen statisztika máig nem is készült.

Különleges otthonból három működik ma Magyarországon: Esztergomban, Kalocsán és Zalaegerszegen. „A rendszer legnagyobb hibája az, hogy a törvény kimondja, hogy a magatartászavaros, illetve a súlyosabb bűncselekményeket elkövető kiskorúakat speciális gyermekotthonokba kell zárni. Ilyen létesítmények viszont jelen pillanatban Magyarországon nincsenek. Majd 2003-tól lehet ilyenekről beszélni, de még véletlenül sem új helyek építéséről van szó, hanem a régi intézetek, a különleges gyermekotthonok átalakításáról” – mondta Csókay László. Legnagyobb esélye a „cím” elnyerésére – lényeges átalakítások nélkül – az esztergomi otthonnak van, de az EU mércéjét ez sem ütné meg. Valójában tehát a jelenleg működő intézetek egyike sem felel meg a törvényi normának, egyfajta átmeneti megoldást jelentenek. Ráadásul az egyetlen. Herczeg József, a kalocsai otthon pszichológusa szerint azért kerülnek be a gyerekek, mert az életben „valahol mindannyian kudarcot vallottak”.

■ KORREKCIÓ

„A befogadás célja: személyiségkorrekció” – áll leggyakrabban a különleges gyermekotthonok által készített felvételi

szakvélemény végén. Lehet, hogy ez fél évet, egy évet vagy - különleges esetben - kicsivel több időt vesz igénybe.

Az Országos Kriminológiai Intézet családpszichológusa szerint egészen más rugók mozgatják a különleges gyereketthonok állandó lakóváltásait: „Ezek az intézetek arra szolgáltak, hogy így szabadultak meg a megyei gyereketthonokban élő nehéz esetektől. Évente kétszer be lehet oda sírni az antiszociálisnak nyilvánított gyerekeket. Azt senki nem kérte számon, hogy ide miért nem a legprofibb dolgozók kerültek, miért nem a legjobb programokat alkalmazzák, amik bizonyíthatóan visszavezetik a gyereket a társadalomba. Ez egy „bünti”, ahol nem csak gyerekkorú elkövetők vannak, hanem egyszerűen az agresszív gyerekek, akiktől a saját megyéjük meg akar szabadulni. Dolgozni pedig bárkit felvesznek egy ilyen otthonba, így semmi esély nincs arra, hogy a gyerekek megfelelő terápiás kezelést kapjanak.”

Tény, hogy az 1997-es törvénynek van egy félreérthető része, az 58. § (1) bekezdés, amely szerint: a speciális gyermekotthon az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és a tartós nevelésbe vett, tartósan beteg, illetve fogyatékos, beilleszkedési, magatartási vagy tanulási zavarokkal küzdő, szenvedélybeteg, illetve kora miatt különleges ellátást igénylő gyermeknek nyújt gondoskodást, szocializációt és reszocializációt, rehabilitációt és rehabilitációt. Az Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézet 1999-es felmérése szerint a fenti bekezdés félreértelmezése és a jogszabály pontatlansága miatt hibás gyakorlat alakult ki: a megyék kijelölték egy-egy lakóotthonra a speciális szükségletű gyermekek elhelyezésére, ahová azután mindenféle problémával küszködő gyerekek és fiatalok kerültek. Így az ilyen otthonokban nem kapják meg a szükséges terápiás beavatkozást. A speciális otthonok specialitása tulajdonképpen abban rejlik tehát, hogy az ott elhelyezést nyert növendékek már bejárták az adott megye valamennyi ellátó helyét, s végleg sehol sem túrték meg őket.

■ SZÉP, RÁCSOS KIS VILÁG

A fentiekkel némiképp ellenkező

tapasztalatokról számolt be azonban Kanizsai Miklós, az Esztergomi Gyermeketthon igazgató-helyettese. Az ő tapasztalatai szerint az intézetbe került gyerekek nagy része megszereti az otthon, ráadásul körülbelül 30%-ban sikeres a kiengedett gyerekek társadalmi adaptációja, ami rendkívül jó aránynak számít. A legtöbb gyerekről ugyanis már bekerüléskor egyértelmű, hogy vissza fog esni. Kanizsai szerint a korhatáros vagy a bekerülési ok szerinti megkülönböztetésre nincs lehetőségük. Az otthonba kerüléstől gyakorlatilag teljesen mindegy, hogy a gyerek gyilkosságért, kifli lopásért vagy tanulászavar miatt került be. Értelmi képesség szerinti csoportok vannak, nem korosztályosok, a gyerekeket kizárólag teljesítményük alapján ítélik meg, soha nem az előéletük alapján. A tapasztalatok szerint az itt beilleszkedett gyerekek így hasonló képességű társaikkal együtt jobban érzik magukat, mint normál közösségben. „Egyszerűen nem tudunk minden gyereket külön kezelni, szétszakítani. Ezért ide tiszta lappal kerül mindenki, senki nem lehet megbélyegezve” – mondta az igazgató-helyettes.

A bekerülés eljárását azonban az intézetvezető is problémásnak látta. Ugyanis sokkal több gyereket küldenek Esztergomba, mint amennyit az intézet fogadni képes. Emiatt a jelentkezők felét el kell utasítaniuk, ami különösen nehéz akkor, amikor az illető gyerek hamarabb érkezik

meg az intézetbe, mint a felvételt kérő levél a kartonjával. Ez rendszeresen előfordul. Mint ahogy az is, hogy organikus eredetű pszichológiai problémával küzdő gyereket küldenek az intézetbe, akiknek a kezelését ott nem lehet megfelelően megoldani. Ilyenkor kisebb harc alakul ki az intézet és a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat között, de az intézetnek kell engednie: „nem tudunk mit tenni, nincs más megoldás a gyerek számára, mert az egészségügy lerázza magáról, kénytelenek vagyunk mi kezelni a gyereket” – mondja Kanizsai.

Az esztergomi otthonot tartják egyébként a legjobban felszereltnek. A különleges gyermekotthonok mindegyike nevelőintézet volt korábban, de a törvény által előírt speciális otthonhoz ez hasonlít legjobban. Nyolcvanöt gyerek- és fiatalkorú lány él a mindenütt rácsokkal borított épületben. „A rácsokra azért van szükség, mert a mi feladatunk a megőrzés, – mondja az igazgató-helyettes – hogy a gyerek ne szökhesse el, ne érintkezhesse korábbi környezetének negatív elemeivel. A szülők látogathatják őket, és kimenőt is szoktak kapni attól függően, milyen fokozaton állnak.” A szocializációs fokozatot az határozza meg, milyen a magatartásuk és a tanulmányi eredményük. Minél magasabb fokozaton állnak, annál gyakrabban távozhatnak el egyedül is. Mindennek ellenére sűrű a szökés, és pont az „eltávosok” körében.

Ilyenkor vagy magától visszatér a gyerek, vagy a rendőrség indul a keresésére.

Az intézet belső szabályai szigorúak, főleg a külvilággal való kapcsolattartás tekintetében. Mindezzel a gyerek korábbi helyzetébe való visszaesését próbálják megakadályozni. A gyerekeket szellemi szintjük szerint tizenkét fős csoportokba osztják, így kapnak egy-egy lakrészt, ami egy hálóból, egy nappaliból és egy konyhából áll. Sokszor maguknak főznek, nagyjából teljesen önellátók: magukra mosnak, takarítanak. Naponta más-más feladatot kapnak. Ezek teljesítése alapján csoportpontokat gyűjtenek, valamint teljesítményarányosan zsetonokat – ez az intézet belső „fizetőeszköze”- kapnak. Ezeket az intézet büféjében elkölthetik. Az államtól egyébként havi 2000-2500 forint zsebpénzt kapnak. Az esztergomi intézményhez tartozik egy kertészet és egy főzőstudió is. Ezek szakmunkásképzések helyszínei. Általános iskolán kívül ugyanis szakmunkásképző is működik az intézetben. Mindennek része egy jól felszerelt számítógépterem és egy saját könyvtár is. Az intézet falai hatalmas fotóalbumok – tele vannak színes montázsokkal, fotókkal rajzokkal. Ahol ezek egy kis üres helyet hagynának, oda általuk ültetett növények kerülnek. A nappalokban tévé, színes párnák és függönyök, a hálókban tisztaság és személyes tárgyak – gyerekkönyvek, poszterek a falon, üres dezodoros flakonok. Az ágyakra dobálva egy-két csillogó ruhadarab a szombat esti diszkóra emlékezik. Azért persze nem egy mesebeli kis világról van szó. De vannak emberek, akik azért küzdenek, hogy a lányok legalábbis ne gondoljanak arra, hogy ők valójában kidobott, prostitúcióra vagy kábítószerterjesztésre kényszerített, megerőszakolt vagy elvert gyerekek, akik már egy „normál” nevelőintézetnek sem kellene.

Kanizsai Miklós igazgató-helyettes például látszólag imádják a gyerekek. Messziről köszönnek, felderülnek, nevetgélnek, beszélnek hozzá. A látogatóknak is örülnek, még ha idegenek is. Kanizsai épp külföldi utakat szervez a lányoknak. Eljutottak már Ausztriába és Németországba is nyaralni. Az esztergomi otthon mintha egyfajta ellenpárja, különleges állomáshelye lenne a gyermekvédelem gyakorlati zúzavarának, a pénz-,

hely- és energiahiány miatti ide-oda rakosgatásnak. Egy-két év egy ilyen otthonban nem oldhatja meg a gyermekbűnözés egész problémakörét, de az biztos, hogy a gyerekek előtte és utána, a gyermekvédelem bármely más állomásán a tapasztalatok szerint csak rosszabb lehet. Több idő, több intézet és több férőhely által – a legkézenfekvőbb módon – mégiscsak közelebb kerülne az egyelőre csillogászati távlatokban lévő megoldás.

■ „AZ EU NEM TÖRŐDIK A GYEREKEKKEL”

Ebben a kérdésben pedig nem várhatunk a jobb példára, az Európai Unión belül ugyanis nincsenek előírások a gyermekbűnözés kezelésével kapcsolatban. A maastrichti egyezmény nem is említi a gyerekeket, ráadásul az EU tagállamainak többségében más és más a büntethetőségi korhatár – mondta Karsai Krisztina büntetőjogász. A gyerekek az iskolai és a szociális ellátások kérdésében jönnek szóba. A családszociológus szerint az EU egyszerűen „nem törődik a gyerekekkel”. Így csak saját, radikális változtatásokban reménykedhetünk. A szakértő véleménye szerint azonban „csupa hülyeség van kilátásban. A Szociális- és Családügyi Minisztériumban 600 ezer ember dolgozik, ebből tizenegy foglalkozik gyermekvédelemmel. Náluk is rosszak az érdekérvényesítés lehetőségei, szakmailag drámai a helyzet. A minisztéri-

umok, a gyámügyesek és a rendőrség mind elbeszélnek egymás mellett.”

A zalaegerszegi gyermekotthon igazgatója, Szegedi János is az esztergomi tapasztalatokat erősíti: „Mi nem büntünk, voltak ők már büntetve eleget. A mi eszközeink a szeretet, a beleérző-képesség, a tolerancia.” Éppen a zalaegerszegi otthon létrehozóinak elszántságát a környékbeli települések jócskán próbára is tették. A zalaegerszegi különleges otthon, korábban fiú javítóintézet átalakulása után két családi ház megvásárlását tervezte az intézetben akkor élő tizenöt fiú számára Zalaegerszeg valamely peremterületén. Minden felmerülő település lakói tiltakoztak, Botfán aláírásgyűjtés is indult a 70%-ban roma származású gyerekek odaköltöztetése ellen. Ez az eset alátámasztja a családszociológus azon állítását, miszerint a társadalmi közérdek kitisztítja ezeket a gyerekeket: „Pedig bizonyítható, hogy ha 24 éves koráig valaki nem követ el bűncselekményt, meredeken zuhan annak az esélye, hogy később elkövetne. Ha tehát ezt a legveszélyeztetettebb csoportot meg tudnánk védeni, akkor nyertünk. De ezt az emberek nem képesek megérteni.”

Valahol valakik valóban kudarcot valának. De ezek minden bizonnyal nem a különleges otthonok dolgozói, és legfőképpen nem a gyerekek.

Nieto Mercedes

